

Özel Askeri Şirketlerin Kaynak Ülke Açısından Taşıdığı Riskler: Wagner Örneği

Risks of Private Military Companies for the Country of Origin: The Case of Wagner

Gökhan TUNCEL*

Osman AĞIR**

Fatma Nur ÖZDEMİR***

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü,
Malatya, Türkiye, ORCID:
0000-0002-2313-2300, e-posta:
gokhan.tuncel@inonu.edu.tr

** Doç. Dr. İnönü Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü,
Malatya, Türkiye, ORCID: 0000-
0002-1087-0478, e-posta: osman.
agir@inonu.edu.tr

*** YÖK 100/200 Doktora
Bursiyeri, İnönü Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü,
Uluslararası Güvenlik ve Terör
Programı, Malatya, Türkiye,
ORCID: 0000-0001-5136-8516,
e-posta: fatmanur.ozdemir@
inonu.edu.tr

Geliş Tarihi / Submitted:
31.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted:
03.03.2024

Öz

Savaşların doğasının değişmesiyle birlikte hibrit savaşlar yaygınlık kazanmış ve bu doğrultuda özel askeri şirketler, özellikle küresel hedefleri bulunan devletlerin, savaş stratejilerinde önemli bir araç haline gelmiştir. Özel askeri şirketler kaynak ülkelere çeşitli avantajlar sağlamakla birlikte bu ülkeler açısından tehdit oluşturabilecek riskleri de bünyelerinde barındırmaktadırlar. Küresel politikada etkinlik kazanma amacı taşıyan ve küresel hedefleri doğrultusunda özel askeri şirketleri dış politikada araçsallaştıran Rusya Federasyonu'nun en önemli özel askeri şirketi Wagner'in isyan girişimi, özel askeri şirketlerin kaynak ülkeler açısından taşıdığı risklerin yeniden tartışılır hale gelmesini sağlamıştır. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakında görev alarak dünyada adı duyurmaya başlayan ve Rusya açısından kullanışlı bir aygıtı dönüşen Wagner'in isyanı, bu tür yapıların kontrol altında tutulamadıklarında kaynak ülkeler açısından önemli ulusal güvenlik sorunlarına yol açabileceklerini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada öncelikle Wagner örneği üzerinden özel askeri şirketlerin kaynak ülkeler açısından taşıdığı riskler tartışılmakta, daha sonra Wagner'in Rus siyasetindeki rolü ve etkisi değerlendirilerek Rusya açısından meydana getirdiği tehditler ele alınmaktadır. Tarihsel ve betimsel metodolojinin kullanılacağı bu çalışma, "özel askeri şirketlerin aşırı güçlendiklerinde ve kaynak ülkeye yakın coğrafyalarda görev yaptıklarında kaynak ülkedeki siyasal iktidar için risk oluşturabilecekleri" denencesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Wagner, Özel Askeri Şirketler, Hibrit Savaş

Abstract

Due to the recent changes in the nature of wars, hybrid wars have become widespread, and private military companies have become an important tool in the war strategies of states, especially of those with global goals. While private military companies provide various advantages to countries of origin, they also pose some threats. Wagner has been the most important military company of the Russian Federation, which desires to gain influence in global politics and instrumentalizes private military companies in its foreign policy. However, the rebellion attempt of Wagner has made the risks posed by private military companies to countries of origin debatable again. Wagner started to make a name for itself by taking part in Russia's annexation of Crimea in 2014 and has turned into a useful device for Russia, but its rebellion revealed that such structures can cause serious national security problems for the states to which they belong if they cannot be kept under control. Discussing the risks posed by private military companies to countries of origin through the example of Wagner; this study evaluates Wagner's role and influence in Russian politics and examines the threats it poses to Russia. This study, uses historical and descriptive methodology and is based on the hypothesis that "private military companies may pose a risk to the country of origin when they become excessively powerful and operate in nearby geographies."

Keywords: Russia, Ukraine, Wagner, Private Military Companies, Hybrid Warfare

Extended Summary

After the end of the Cold War, the dynamics of international security have changed, due to the phenomenon of globalization, threat elements have diversified, some frozen regional problems have turned into hot conflicts, non-state actors have increased and the nature of wars has changed significantly. With the technological advances, hybrid wars, which have involved the simultaneous use of traditional and non-traditional methods, have become one of the preferred war strategies today. The acceleration of privatization due to the market economy, states' efforts to downsize their armies to reduce costs, their reluctance to intervene in conflict zones and their desire to avoid political backlash have all led to the development of a new industry. Private military companies, which are now part of the billion-dollar global industry, have an undefined status in terms of international law and possess a contradictory and problematic nature. Although these companies are preferred by states due to certain advantages, they also pose some threats to countries of origin.

Private military companies play a key role in achieving the global goals of Russia, which has sought to regain its influence in global politics in recent years. Russia often resorts to private military companies as useful actors to reduce military losses, avoid public reaction, and avoid being prosecuted by international organizations. Being Russia's most important private military company, Wagner began to make a name for itself after the Russian Federation annexed Crimea in 2014, and has gradually become an influential actor in the Middle East, Africa and finally Ukraine. The Ukrainian War caused problems between Wagner and Russia. The prolongation of the war and the increase in the military losses led to growing unrest between the Russian army and Wagner. As Wagner, which had been a useful device for Russia, gradually gained power, success and effectiveness, Prigozhin to founder of Wagner, started a conflict of power and competition by openly criticizing the Russian army. As the company began to get out of control, Prigozhin attempted to rebel, which he called the "march for justice", and was eventually killed in a plane crash.

The Wagner rebellion shows that when such structures cannot be kept under control, they can cause serious national security problems for the states to which they belong. The fact that Wagner poses a problem in Ukraine, but not in other countries, reveals that private military companies pose a risk to their country of origin when they gain much power and operate in the nearby geographies. When the process leading to the Wagner rebellion is examined carefully, one can see that it was a process carried out under the control of the Russian state to remove Wagner soldiers, whose effectiveness increased and who began to pose a problem for the Russian state and in the Russian geography.

Based on the Wagner example, the risks posed by private military companies for states can be listed as follows:

1. The excessive power, effectiveness and success of private military companies produce various risks for the states to which they belong.
2. The presence of such structures on the same battlefield with regular army units causes discomfort and loss of motivation in regular army units.
3. These structures, are useful when used far from the borders of the country to which they belong, but they may turn into convenient tools for foreign intelligence organizations or opposition structures within the country and thus pose a political risk if they fight within or near the borders of the country.
4. Since the main motivation of mercenaries is the expectation of financial gain and

since they lack the hierarchy of a regular army, they may engage in plundering activities during the war, in which case they may cause serious damage to the country of origin.

5. Private military companies acting with economic motives may threaten national and international security, because they may also provide services to terrorist groups and non-state armed actors.
6. Such organizations' failure to comply with the law of war and their efforts to destroy everything they encounter, without distinguishing between civilians and soldiers, may cause significant damage to the country of origin in the long term.
7. Particularly in countries such as Russia, where regular army members receive low salaries, the fact that experienced soldiers choose to serve in private armies to earn more may weaken regular armies in terms of human resources.
8. The inadequacy of international efforts to limit private military companies may cause the risk of these structures becoming rivals to states in the future.
9. Ultimately, it can be stated that such structures as Wagner, which are extremely useful in military terms, can cause important national security problems for the states to which they belong if they cannot be kept under control.

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki kutuplu sistem ortadan kalkmış ve yeni bir güvenlik iklimi oluşmuştur. Yeni dönemde devletlerin konvansiyonel savaşların yıkıcı etkilerini göze alamamaları ve savaş teknolojilerinin gelişmesiyle geleneksel-geleneksel olmayan yöntemlerin aynı anda ve birlikte kullanılmasını içeren hibrit savaşlar devletler tarafından tercih edilen önemli savaş stratejilerinden biri haline gelmiştir. Yaşadığımız çağda hibrit savaşın yaygınlık kazanmasıyla özel askeri şirketler (*private military company, PMC*) devletlerin savaş stratejilerinde önemli bir araç olarak öne çıkmıştır. Yeni süreçte devletlerin tekelinde bulunan savunma ve güvenlik hizmetlerinde özel sektör de yer almaya başlamış ve bu alana devletler büyük bütçe ayırmıştır. Özellikle küresel hedefleri bulunan ve sınır ötesi müdahaleler gerçekleştiren büyük devletler hem uluslararası hukuktan kaynaklanabilecek sorumluluklardan kurtulabilmek hem de vereceği kayıpların neden olabileceği kamuoyu baskısını azaltabilmek amacıyla özel askeri şirketlerden sıklıkla faydalanma yoluna gitmişlerdir. Soğuk Savaş sonrası özel orduların hızla çoğalmasının temel nedenleri arasında liberal ekonomi politikaları, uluslararası hukukun etkisizleşmesi, kamuoyunun devletler üzerindeki baskısı ve Birleşmiş Milletler sisteminin kurumsal etkinliğini kaybetmiş olması gösterilebilir.

Son yıllarda küresel politikada yeniden etkinlik kazanmayı amaçlayan Rusya Federasyonu sınırları dışındaki operasyonlarda (özellikle Orta Doğu ve Afrika) özel askeri birliklerden yararlanmışır. Rusya'nın en önemli özel askeri şirketi konumundaki Wagner, Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesiyle dünyada adını duyurmuştur. Wagner'e bağlı askeri birlikler daha sonraki dönemde Orta Doğu, Afrika ve son olarak ta Ukrayna'da etkili bir aktöre dönüşmüştür. Suriye'de Rusya'nın çıkarlarının korunmasında etkili bir aktör işlevi gören Wagner, Afrika'da Rus yanlısı darbelerin temel destekçisi olmuştur. Rusya için kullanışlı bir aygıtı dönüşen bu yapılanma güç, başarı ve etkinlik kazandıkça Rus ordusunu açıktan eleştirmiş ve başarısız bulduğunu ilan etmiştir. Wagner'in yöneticisi ve Putin'in uzun süren iktidarı döneminde yakınında tuttuğu bir iş adamı olan Prigojin, 2023 yılının Ocak ayından itibaren Rusya-Ukrayna savaşında Rus ordusunun

hatalarını ve eksikliklerini açıkça dile getirmiş ve Rus ordusuyla rekabete başlamıştır. Bu eleştiriler Rus ordusunun ciddi itibar kaybına neden olmuş ve başta genelkurmay başkanı olmak üzere komuta kademesinde rahatsızlık yaratmıştır.

Rus Genel Kurmayına açıktan meydan okumaktan çekinmeyen bu yapılanma Rus ordusunun başarısızlığı nedeniyle ciddi kayıplar verdiğini iddia ederek 25 Haziran 2023'te isyana kalkışmıştır. Wagner tarafından başlatılan isyan kısa süre sonra müzakereler aracılığıyla sona erdirilmiştir. Wagner, Rusya Federasyonu'na girdiği savaşlarda devlet kurumlarının yasal sorumluluğunu azaltma, Rus ordusundaki zayıfları önleme ve yaşanacak zayıflardan kaynaklanacak kamuoyu tepkisinin önüne geçme gibi konularda önemli avantaj sağlarken, son yaşanan olaylar bu tür yapılanmaların güç ve etkinlik kazandıkça ait oldukları devletler açısından ciddi bir soruna dönüşebileceğini göstermiştir. Bu sorunlar resmi ordu ile yaşanabilecek rekabet neticesinde ait olduğu devletin çıkarlarına zarar verme, askeri darbeye kalkışma, suikastlar, insan hakkı ihlalleri ve kişisel çıkarlar neticesinde her türlü hukuk dışı eylemi gerçekleştirme şeklinde kendini gösterebilmektedir. Nihayetinde askeri açıdan son derece kullanışlı olan bu tür yapılanmalar kontrol altında tutulamadıklarında kaynak ülke açısından önemli milli güvenlik sorunlarına yol açabilmektedirler.

Tüm bu tartışmaların analiz edileceği çalışmada; “Wagner örneği üzerinden özel askeri şirketlerin ait oldukları devletler açısından hangi durumlarda tehdide dönüşebilecekleri” sorusuna cevap aranacaktır. Bu doğrultuda Wagner'in Rus siyasetindeki rolü ve etkisi değerlendirilerek Rusya açısından oluşturduğu tehditlerin tartışılması amaçlanmaktadır. Tarihsel ve betimsel metodolojinin kullanılacağı bu çalışma, “özel askeri şirketlerin aşırı güçlendiklerinde ve yakın coğrafyalarda görev aldıklarında kaynak ülke açısından risk oluşturdukları denencesine dayanmaktadır. Denencede ileri sürülen argümanlar çalışmada etraflıca tartışılacaktır.

1. Özel Askeri Şirketler

Özel askeri şirketler bazı yönleriyle paralı askerlerden (mercenary) farklılık gösterse de kökleri paralı askerlere dayanmaktadır. Paralı askerlik kurumunun geçmişi savaşların tarihi kadar eski olup günümüzde ortaya çıkmış bir olgu değildir. Tarihsel açıdan bakıldığında iktidar sahiplerinin savaşlarda paralı askerleri sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Literatürde paralı askerlerin genellikle hükümdarlar adına savaşırıldığı yer almaktadır. İlk resmi tarihi kaynak ise MÖ. 2094-2047 arasında Ur Kralı Şulgi'nin ordusunda görev yapan paralı askerlerle ilgilidir. M.Ö. 1294'te Mısırlıların Hititlilerle savaştığı Kadeş Muharebesi'nde Firavun II. Ramses'in ordusunda Numidyalı paralı askerler yer almışlardır.¹ Pers İç Savaşı sırasında çoğunluğu Yunanlılardan oluşan “On Binler” (*Ten Thousand*) olarak bilinen grup² ilk paralı asker örneklerindedir. Paralı askerlerin kolektif biçimde bir araya gelmesi ise kiralık orduların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Orta Çağ'ın sonlarında İtalya'da ortaya çıkan “condottiere” para karşılığı kiralanan orduların ilk örneğini teşkil etmektedir.³

Geçmişten günümüze Avrupa'da paralı askerlerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Ancak 1648 Vestfalya Anlaşması ile ulus devletlerin ortaya çıkması bir dönüm noktası teşkil etmiş, şiddet kullanma tekelini ulus devletlerin yetkisine bırakılınca paralı askerlik oldukça

1 Peter W. Singer, *Corporate Warriors The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, New York, 2008, s. 19-20.

2 Jose Miquel Alonso-Trabonco, “Mercenaries and the Wagner Group: What's Old Is New Again”, *Geopoliticalmonitor*, August 2019, <https://www.geopoliticalmonitor.com/mercenaries-and-the-wagner-group-whats-old-is-new-again/>, erişim 18.10.2023

3 Haldun Yalçınkaya, “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61:3, 2006, s. 253.

azalmıştır.⁴ Katolik mezhebinin merkezi konumunda olan Vatikan'ın yüzyıllardır İsviçreli paralı askerler tarafından korunması geleneksel de olsa bu kurumun varlığının dikkat çekici örneklerindedir.

1989 yılında BM tarafından kabul edilen “Paralı Askerlerin İstihdamı, Kullanımı, Finansmanı ve Eğitime Karşı Uluslararası Sözleşme”⁵ ve Cenevre Konvansiyonu’nun ek 47. maddesi ile paralı askerlik kurumu yasaklanmıştır. Bununla birlikte paralı askerlerin savaşa ya da savaş esiri statüsünde olmayacağı belirtilmiştir. Paralı askerlerin uluslararası hukuk açısından yasadışı kabul edilmesi, özel askeri şirketlerin paralı askerlerin yerini almasına zemin hazırlamıştır. Özel askeri şirketlerin paralı askerler olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşansa da genellikle modern paralı askerler olarak kabul edilmektedirler. Özel askeri şirketlerin paralı askerler olarak nitelendirilmesinin arkasındaki temel sebep ticari çıkarları için askeri ve güvenlik hizmetleri satan aktörler olmalarıdır.⁶ Özel askeri şirketler paralı askerlerin asırlık uygulamalarının kurumsal evrimidir. Taktiksel muharebe operasyonlarının yürütülmesinde stratejik planlama, istihbarat, lojistik ve eğitim alanlarında uzmanlaşmışlardır.⁷ Paralı askerlik uluslararası hukuk açısından yasaklansa da bu olgu bireysellikten kurumsal yapıya bürünmüş ve modern haliyle özel askeri şirketler olarak günümüzde kullanışlı bir aktör haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası özel askeri şirketlerin çoğunluğunun kâr amacıyla kurulan ticari işletmeler olmayıp, hizmet sunduğu devletler tarafından kurulan/kurdurulan ve desteklenen yapılanmalar olduğu genel kabul görmektedir.

SSCB’nin dağılması ile Soğuk Savaş’ın sona ermesi uluslararası güvenliğin dinamiklerini derinden etkilemiştir. Bu dönemde yeni güvenlik sorunları ortaya çıkmış, küreselleşme olgusu ile birlikte tehdit unsurları çeşitlenmiş, dondurulmuş bazı bölgesel sorunlar sıcak çatışmaya dönüşmüş, devlet dışı aktörler çoğalmış ve savaşların niteliği önemli ölçüde değişmiştir. Teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle geleneksel ve geleneksel olmayan yöntemlerin aynı anda birlikte kullanılmasını içeren hibrit savaşlar tercih edilen savaş stratejilerinden biri haline gelmiştir. Piyasa ekonomisinden dolayı özelleşmenin hızlanması, devletlerin maliyetleri azaltmak için orduları küçültme yoluna gitmesi, devletlerin çatışma bölgelerine müdahale konusunda isteksiz davranmaları ve siyasi tepkiden kaçınmak istemeleri eğitilmiş askerlere ihtiyacı artırarak özel askeri şirket endüstrisinin gelişmesine yol açmıştır. Günümüzde çatışma bölgelerindeki çeşitli faaliyetler özel sektöre devredilmiştir. Özel askeri şirketler çatışma bölgelerinde belirleyici rol oynamaya başlayarak temel bir aktör haline gelmiştir.

Devletin sağladığı güvenlik hizmetinin özelleştirilmesi ve taşeron şirketlere devredilmesi devlet denetimi ve kontrolünden hiçbir şartta çıkmaması koşuluyla, faydalı olabilecektir. Özel tedariklerin daha düşük maliyetli olma ihtimali serbest rekabet sebebiyle her zaman mevcuttur. Keza sunulan hizmetler asgari personelle gerçekleştirileceği için

4 Richard D. Wallwork, *Operational Implications of Private Military Companies in the Global War on Terror*. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, 2005, s. 27.

5 United Nations (U.N.), *International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*, New York (US), December 1989, Vol. 2163, 17:37, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mdsg_no=XVIII-6&chapter=18&clang=en_erişim 03.09.2023

6 Mohamad Ghazi Janaby, *The Legal Regime Applicable to Private Military and Security Company Personnel in Armed Conflicts*, Springer, 2016, s. 15.

7 Peter W. Singer, “The Private Military Industry And Iraq: What Have We Learned And Where To Next?” *Geneva Centre For The Democratic Control Of Armed Forces (DCAF)*, 2004, s. 1.

maliyetler azalabilecektir.⁸ Askeri hizmetin kalitesinin askeri personelin kamuya maliyeti, eğitim, donatım ve idamesi için sağlanan kaynakla doğru orantılı olduğu düşünüldüğünde özel askeri şirketler makul çözümler üretebilirler. Zira özel askeri şirketler genelde emekli veya ordudan ayrılmış askerleri işe aldığı için eğitim harcamaları asgari düzeyde tutulmaktadır.⁹ Ancak güvenlik hizmetlerinin niteliği gereği kar-zarar üzerinden değerlendirmeye tabi tutulması devletler açısından her zaman olumlu sonuçlar vermeyebilir. Devletin özel askeri şirketlerden yararlanarak maliyetleri düşürmesi bazı güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında (önemli tesislerin korunması gibi) olumlu sonuç verebilecek iken, düzenli ordular ile girişilebilecek bir savaşta olumlu sonuç vermeyebilir.

Askeri hizmetler ve güvenlik sektöründeki özelleştirme ile ilgili literatür genişlemekte, yatırımcıların ve devletlerin bu alana ilgisi her geçen gün artmaktadır. 2002 yılındaki ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasında özel askeri şirketlerin yaygın şekilde kullanımı bu şirketleri daha görünür ve bilinir hale getirmiş, bu tür yapılanmalar daha fazla incelenir ve araştırılır hale gelmiştir.

1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlayan özel askeri şirketler farklı coğrafyalarda çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Özel askeri şirketler özellikle istikrarsız ülkelerdeki yatırımların güvenliğinin sağlanması için kiralanmıştır. 1997 yılında Afrika kıtasında başta petrol ve maden kaynaklarının korunmasında 90'dan fazla özel askeri şirket görev yapmıştır.¹⁰ 1990'lı yıllardan sonra özel askeri şirketlerin kullanımının yaygınlaşması Soğuk Savaş'tan sonra çatışmaların artmasıyla doğrudan orantılıdır. Bu dönemde değişen güvenlik iklimi bu şirketlere talebin artmasına yol açmıştır.

Özel askeri şirketler, eğitim, lojistik, istihbarat ve saha operasyonlarına kadar çeşitli alanlarda profesyonel hizmet sağlayan ve kâr amacı güden kuruluşlardır. Özel askeri şirketler sahip olduğu kalifiye personel, ileri teknolojik imkân ve taktiksel kabiliyet dolayısıyla özellikle devlet otoritesinin zayıf olduğu ülkelerde zayıf yönetimler ve isyancı gruplar tarafından tercih edilmektedir. Bununla birlikte uluslararası kamuoyunda savaş karşıtlığının giderek güçlenmesi, devletlerin bu tür yapıları kullanarak siyasi avantaj sağlaması için elverişli bir alternatif sunmaktadır.¹¹ Özel askeri şirketlerin genellikle çalışanlarına ortalamanın üstünde maaş verdikleri bilinmektedir. ABD'deki özel askeri şirket personellerinin maaşı 17 bin ile 462 bin dolar arasında değişmektedir ve ABD ordusundaki bir askerin maaşının çok üzerindedir.¹²

Devletlere yeni nesil savaşlarda önemli avantajlar sağlasa da özel askeri şirketler dünya kamuoyunda olumsuz bir imaja sahiptir. Başta Körfez Savaşı sonrasında ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında yaşanan katliamlar ile insan hakkı ihlalleri bu olumsuz imajın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. 16 Eylül 2007'de Bağdat'taki Nisour meydanında sivillere ateş açan ve 17 sivil katleden ABD menşeli özel askeri şirket olan Blackwater bu olumsuz imajı ortadan kaldırmak için 2011'de adını *Academi* olarak değiştirmiştir.¹³

8 Mariana Mota Prado, "Regulatory Choices in the Privatization of Infrastructure", Simon Chesterman ve Angelina Fisher (ed.), *Private Security, Public Order, The Outsourcing of Public Services and Its Limits*, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 107-132, s. 110.

9 Pawel Frankowski, "Outer Space and Private Companies: Consequences for Global Security", *Politeja*, 50:5, 2017, s. 131-148, s. 134.

10 Deven D. Desai, "Have Your Cake and Eat It Too: A Proposal for a Layered Approach to Regulating Private Military Companies", *University Of San Francisco Law Review*, 2005, (39), 825-871, s. 831-832.

11 Ahmet Hamdi Topal, "Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askeri Şirketler ve Şirket Çalışanlarının Statüsü", *AUHFD*, 2011, 60:4, 963-1021, s. 966-967.

12 Çağdaş Yüksel, "Private Military Contractors in Conflict Zones", *TRTWorld Research Centre*, 2023, s. 7.

13 Scott Fitzsimmons, "Wheeled Warriors: Explaining Variations in the Use of Violence by Private Security Companies in Iraq", *Security Studies*, 2013, 22:4, 707-739, s. 708.

Özel askeri şirketlerin sınıflandırması birçok farklı alanda faaliyet göstermesi ve hizmetlerinin keskin çizgilerle ayrılamaması nedeniyle kolay değildir. Birçok şirket aslında askeri hizmet verse de bu şirketlere yönelik olumsuz imajdan dolayı kendini güvenlik şirketi olarak sunmaktadır. Savaşın özelleşmesi ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Peter W. Singer, “mızrak metaforunu” kullanarak özel askeri şirketleri “askeri şirketler”, “askeri danışmanlık şirketleri” ve “askeri destek şirketleri” olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. Askeri şirketler, savaşa yeteneğine sahip cephede ön saflarda muharip unsurlarla birlikte hareket eden firmalardır. Bu tür güvenlik şirketleri hizmet ettiği müşterinin birliklerini tamamlamaktan çok alternatif olarak hatta doğrudan yerlerini alırlar, savaşa fiili olarak katılırlar. Askeri danışmanlık şirketleri, savaş alanında faaliyet göstermeyip danışmanlık ve eğitim hizmetleri ile silahlı kuvvetlerin yeniden yapılandırılmasını sağlar. Askeri destek şirketleri ise lojistik ve hizmet desteği sunmaktadır. Mızrağın en ucunda muharip görev üstlenen askeri şirketler, ortasında askeri danışmanlık şirketleri ve sonunda ise askeri destek şirketleri yer almaktadır.¹⁴ McFate ise, özel askeri şirketleri işlevlerine göre özel güvenlik şirketlerinden ayırmaktadır. Özel güvenlik şirketleri birçok alanda faaliyet yürütebilir. Özel askeri şirketler ise özel güvenlik şirketlerinin küçük bir azınlığını oluşturur ve McFate’e göre “başkalarını öldüren veya öldürmeleri için eğiten sürekli çatışma girişimcileridir.”¹⁵ McFate’in bu tanımı Singer’in askeri şirketleri ile aynı grubu ifade etmektedir.

AB Konseyi raporunda ise Güney Afrika, ABD ve Rusya askeri hizmet sağlamak için ücret alan tüzel kişiliğe sahip özel askeri şirketlerin kategorize edilmesinde üç temel model esas alınmıştır. Güney Afrika modeli tarihi bir şirket olan Executive Outcomes’un işleyiş tarzına dayanmaktadır. Geleneksel paralı askerlere yakındır ve operasyonlarını faaliyet yürüttüğü ülkenin kaynaklarından finanse ederler. “Askeri girişimcilik” şeklinde tanımlanan ABD Blackwater modeli ise güçlü bir devletin geleneksel silahlı güçleriyle bütünleşir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Wagner ise bu iki gruptan daha farklı bir yaklaşım oluşturmakta ve faaliyetleri daha geniş bir alanı kapsamaktadır.¹⁶

Herbert Wulf ise güvenlik sektöründeki aktörleri a) şahıs ve şirketlerin yanı sıra bazı hükümetlere güvenlik hizmeti sağlayan özel güvenlik şirketleri, (b) askeri teçhizatın üretimi, geliştirilmesi ve finansmanı ile uğraşan savunma üreticileri, (c) askeri sektöre yönetim ve finansman hizmeti sağlayan hizmet sağlayıcılar, (d) insani yardım kuruluşlarına ve BM kuruluşlarına hizmet sağlayan özel askeri şirketler, (e) organize suça karışan yasal olmayan silahlı aktörler, (f) devlet dışı aktörler tarafından kullanılan paralı askerler olmak üzere altı kategoride sınıflandırmıştır.¹⁷

ABD, güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesinin küresel ölçekte genişlemesinde başat bir rol oynamıştır.¹⁸ Bu eğilime öncülük eden ABD’nin Irak işgali, özel askeri şirket endüstrisinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. 2006 yılında sadece Irak’ta ABD için çalışan 100 bine yakın özel askeri şirket personeli bulunduğu tahmin edilmektedir. ABD’nin giderek daha fazla kullanmaya başladığı bu şirketler askeri operasyonlarında önemli roller

14 Singer, *Corporate Warriors*, s. 92-98.

15 Seen McFate, *The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean For World Order*. Oxford University Press, Oxford, 2014.

16 Council of the European Union, “The Business of War – Growing risks from Private Military Companies”, 31 August 2023, <https://www.consilium.europa.eu/media/66700/private-military-companies-final-31-august.pdf>, erişim 02.01.2024

17 Herbert Wulf, *Internationalizing and Privatizing War and Peace*, Palgrave Macmillan, London, 2005, s. 43-47.

18 Kimberly Marten, “Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group”, *Post-Soviet Affairs*, 2019, s. 2

üstlenmişlerdir.¹⁹ 2010 yılının sonunda Tunus'ta başlayan Arap Baharı süreci ise özel askeri şirketler için uygun bir pazar ortamı meydana getirmiştir. Bu şirketler Arap ülkelerinde gerek devrim sürecinde gerekse devrim sonrası yapılanma sürecinde önemli rol oynamışlardır.²⁰

ABD başta olmak üzere birçok devlet ulusal çıkarları için bu şirketlerden yararlanmaktadır. Özellikle Afganistan ve Irak'ta yaşanan insan hakkı ihlallerini içeren çok sayıda skandala rağmen ABD bu şirketlerden yararlanmaya devam etmiştir. Özel askeri şirket personellerinin başka ülkelere konuşlandırılmasının Kongre izni gerektirmemesi ve bu şirketlerin siyaset kurumu ile güçlü bağlantılarının bulunması gibi sebeplerle ABD bu şirketleri kullanmaya devam etmektedir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD politika yapıcılarının uzak bölgelerde operasyon yürütmek için kamuoyunu ikna etmesi zorlaşmıştır. Dolayısıyla kamuoyu tepkisinden kaçınmak için bu şirketlerden yararlanmaktadır.²¹

Son yıllarda Çin menşeli özel güvenlik şirketlerinin sayısında dikkat çekici bir artış meydana gelmiştir. Bu şirketler hem ülke içinde hem sınır dışında Çin'in ekonomik ve jeopolitik çıkarları doğrultusunda faaliyet yürütmektedir. Çin'in özel askeri şirketleri sıkı kontrole tabidir ve bu şirketlerin faaliyetleri savaş dışı işlemlerle sınırlıdır.²²

Özel askeri güvenlik şirketleri milyar dolarlık küresel endüstrinin bir parçasıdır. Bu endüstri, uluslararası hukuk açısından belirsiz bir statüde olup çelişkili ve sorunlu bir doğaya sahiptir. Bu şirketler devletler tarafından belirli avantajlarından dolayı tercih edilse de kaynak ülkeler açısından birtakım tehditler de meydana getirmektedir. Zoe Salzman, özel askeri şirketlerin devletler için oluşturduğu tehditleri üç kategori altında toplamıştır. Öncelikle güç kullanımı konusunda devlet tekeli zayıflatılmaktadır. İkincisi yürütme erkinin hesap verilebilirlik endişesi olmadan savaşa girme gücünü artırmaktadır. Üçüncüsü şahsi çıkarların kamu çıkarlarının önüne geçmesine yol açmaktadır. Ayrıca özel askeri şirketlerin demokratik ulus devlet olgusunu tehdit ettiğini ileri sürenler de bulunmaktadır.²³

Özel askeri şirketler kazançlarını maksimize etmeye çalışan rasyonel aktörlerdir. Bu şirketlerin faaliyette kalmasını etkileyen temel faktör güvenlik tehditleridir. Birçok uzmana göre özel askeri şirketler için çatışmayı uzatmak en uygun seçenektir. Ancak Akçınaroğlu ve Radziszewski'ye göre, özel askeri şirketler hizmetleri karşılığında ödemeyi doğal kaynakları çıkarma imtiyazları üzerinden aldıklarında şiddetin sona erdirilmesi için çalışmak bu şirketlerin çıkarıdır. Barışçıl ortam kâr amacı güden bu kuruluşların karlarını maksimize etme hedeflerine ulaşmalarını sağlar. Sözleşmelerin birden fazla aktöre verilmesi sorumluluğu artırabilir, rekabetin varlığı özel askeri şirketlerin itibarlarını tehlikeye atmadan yıkıcı faaliyetlerde bulunmalarını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Akçınar ve Radziszewski, sözleşmelerin birkaç şirket arasında bölünmesinin diğer bir ifadeyle birden fazla oyuncuya dağıtılmasının daha faydalı olduğunu belirtmektedir.²⁴

19 Marc Lindemann, "Civilian Contractors under Military Law", *Parameters*, 2007, 37:3, 83-94, s. 83.

20 Burak Güneş, "Orta Doğu'da Devlet Dışı Aktör Olarak Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri", *International Journal of Social Inquiry*, 2020, 13:2, 543-483, s. 568.

21 Tea Cimini, "The Invisible Army: Explaining Private Military and Security Companies", *E-International Relations*, August 2018, s. 1-3.

22 Council of the European Union, *The Business of War*, s. 4.

23 Zoe Salzman, "Private Military Contractors And The Taint Of A Mercenary Reputation", *International Law and Politics*, 2008, 40, 853-892, s. 860.

24 Seden Akçınaroğlu ve Elizabeth Radziszewski, "Private Military Companies, Opportunities, and Termination of Civil Wars in Africa", *Journal of Conflict Resolution*, 2013, 57:5, s.795-821.

Tablo 1. Dünyada Öne Çıkan Başlıca Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri²⁵

Özel Askeri Şirket	Kuruluş Yılı	Merkezi	Faaliyet Alanı
Brinks	1859	ABD	Devlet kurumları banka sektörü, havalimanı, maden vb. sektörlerde özel güvenlik şirkettir.
Securitas AB	1934	İsveç	Güvenlik hizmetleri, olay yeri inceleme, güvenlik danışmanlığı...
DynCorp International	1946	ABD	Güvenlik hizmetleri, havacılık desteği, istihbarat, eğitim, danışmanlık..
CACI International	1962	ABD	Güvenlik, istihbarat, savunma hizmetleri..
Control Risks	1975	Birleşik Krallık	Siyasi güvenlik risklerinde uzmanlaşmış küresel danışmanlık şirkettir.
Prosegur	1976	İspanya	Güvenlik ve koruma danışmanlık hizmetleri,
GardaWorld	1995	Kanada	Kişi güvenliği, hammadde kaynaklarının güvenliği, havalimanı güvenliği...
Academi/Blackwater	1997	ABD	Taktik saha eğitimleri, çatışma bölgelerinde koruma hizmetleri, güvenlik danışmanlığı...
G4S	2004	Birleşik Krallık	Güvenlik ve koruma hizmetleri, risk yönetimi ve danışmanlık hizmetlerine kadar çeşitli alanlarda faaliyet yürütmektedir.
Wagner Grubu	2014	Rusya Federasyonu	Muharip güç, eğitim, lojistik, istihbarata kadar çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır.
Allied Universal	2016	ABD	2016 yılında Allied Barton ve Universal Services of America'nın birleşmesiyle kurulmuştur.

2. Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında Özel Askeri Şirketler

SSCB'nin dağılması sonucu Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Rusya Federasyonu SSCB'nin halefi olarak uluslararası politikada yerini almıştır. Bu dönemde ülke içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar dış politikayı şekillendirmiş ve Batı ile bütünleşmeye yönelik politika takip edilmiştir.²⁶ 1990'lar boyunca Rusya Batıya entegre olmaya çalışsa da hem Batının Rusya'yı benimseyememesi hem de Rus siyasi elitlerinin korporatist ve muhafazakâr eğilimleri bu çabaların başarısız olmasına yol açmıştır.²⁷

1996 yılında Dışişleri Bakanı olan Avrasyacı çizgiye sahip Primakov, kendi adıyla anılacak doktrini formüle etmiştir. Primakov'a göre, Rusya artık ABD'yi takip etmemeli, uluslararası politikada kendisini büyük bir güç merkezi olarak yeniden konumlandırmalı ve ABD'ye alternatif çok kutuplu bir dünyanın gelişmesine katkıda bulunmalıdır.²⁸ 2000 yılında Yeltsin'den sonra devlet başkanı seçilen Putin ile birlikte Rusya, Batıya entegre olma stratejisinden vazgeçerek yakın çevresinde yumuşak hakimiyet, küresel çok kutuplu düzene

25 Tablo, "Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı ve Geleceği" başlıklı rapordan uyarlanmıştır. Bkz. Ahmet Keser, "Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı ve Geleceği", *SETA*, 2020, s. 41-46.

26 Robert O. Freedman, "Russian Policy toward the Middle East: The Yeltsin Legacy and the Putin Challenge", *Middle East Journal*, 2001, 55:1, 58-90, s. 60.

27 Dmitri Trenin, "Russia Reborn: Reimagining Moscow's Foreign Policy", *Foreign Affairs*, 2009, 88:6, 64-78, s. 64.

28 Julia Gurganus ve Eugene Rumer, "Russia's Global Ambitions in Perspective, Carnegie Endowment For International Peace", February 2019, <https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067>, erişim 19.10.2023

üyelik ve ABD, AB ve Çin gibi dünyanın başlıca güç merkezleri ile eşitlik olmak üzere küresel politikadaki hedeflerini belirlemiştir.²⁹

Rus dış politikasında özel askeri şirketlerin rolünü anlamak için öncelikle Rusya'nın küresel politika hedeflerinin anlaşılması gerekmektedir. Rusya'nın dış politikasındaki temel hedefi Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yeniden büyük bir güç merkezine dönüşmek ve uluslararası politikaya yön verebilecek konuma ulaşmaktır. Rusya uluslararası politikada yeniden büyük güç olduğunu ispat etmek, yakın çevresinde hâkimiyet sağlamak, Batı'nın nüfuz alanına girmesini engellemek için birtakım sınır ötesi müdahalelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Rusya'nın Gürcistan'a müdahale etmesi, Kırım'ı ilhakı, Suriye'ye yaptığı doğrudan askeri müdahale ile dengeleri değiştirerek Esad rejiminin düşmesini engellemesi ve Ukrayna ile savaşa girmesi küresel hedefleri bağlamında açıklanabilir. Bu bağlamda Rusya'nın küresel hedeflerinde özel askeri şirketler kilit rol oynamakta ve nüfuzunu genişletebilmesine aracılık etmektedir. Rusya'nın hibrit savaş stratejisinin temel bileşenini oluşturan özel askeri şirketler, Rusya'nın askeri müdahalelerini kolaylaştıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Rusya Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov “*The Value of Science Is in the Foresight*” (Bilimin Değeri Öngörüdür) başlıklı makalesinde, savaşın kurallarının değiştiğini belirterek stratejik hedeflere ulaşmak için düzensiz kuvvetlerin ve askeri olmayan araçların önemine dikkat çekmiştir.³⁰ 21.yüzyıl savaş stratejisi olan hibrit savaşları geçici bir olgudan ziyade gelecekteki askeri gelişimin ana çizgisi olarak gören Rusya, hibrit savaşların geleneksel konvansiyonel savaşlardan daha etkili ve pratik olduğunu varsaymaktadır. Bu doğrultuda hibrit savaş stratejisinde önemli bir yeri olan özel askeri şirketleri kullanma kabiliyetini geliştirmeye çalışmaktadır. Belarus, Ukrayna, Suriye, Libya ve Venezuela'da hibrit savaş stratejisini kullanan Rusya, konvansiyonel askeri güçler de dahil olmak üzere özel askeri şirketler aracılığıyla bu çatışmalara müdahil olmaktadır.³¹

Rusya özel askeri şirketlere sıklıkla başvurursa da bu şirketler Rusya anayasasının 13/5. maddesine göre yasa dışı kabul edildiği için³² özel askeri şirketlerin varlığı reddedilmiştir.³³ Ancak ilerleyen süreçte yaptığı basın toplantısında Putin, Wagner'in faaliyetlerini yurt dışında sürdürmesi ve Rusya yasalarına karşı gelmemesi şartıyla çalışmalarına devam etme ve ticari çıkarlarını koruma hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. Rusya'da özel askeri şirketlerin kullanımına yönelik herhangi bir yasal düzenlemenin bulunmaması ve özel askeri şirketlerin “gri alan”da varlık göstermelerinden dolayı özel askeri şirketler ne tam anlamıyla meşru ne de yasak olarak nitelendirilebilir.³⁴

Son yıllarda Rusya'nın özel askeri şirketleri kullanmasında büyük bir artış yaşanmıştır. 2014 yılından itibaren Ukrayna, Rusya'nın bu şirketleri denediği ilk alanlardan biri olmuştur. Sonraki süreçte Rusya, bu şirket personellerini Suriye ve Libya'da yerel aktörlerle birlikte çalıştırmıştır. Zaman içerisinde özel askeri şirketlerin kullanımını Sahra Altı Afrika, Güney Amerika ve Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mozambik, Madagaskar ve Venezuela gibi diğer ülkelere kadar genişletmiştir.³⁵

29 Trenin, *Russia Reborn*, s. 64.

30 Valery Gerasimov, “The Value of Science Is in the Foresight New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations”, *Military Review*, 2016, 23-29, s. 24.

31 Mason Clark, “Russian Hybrid Warfare, Institute for The Study of War (ISW)”, 2020, s. 8-9.

32 Biran Katz, Seth G. Jones, Catrina Doxsee, Nicholas Harrington, “Moscow's Mercenary Wars”, *Center For Strategic & International Studies*, 2020, <https://russianpmcs.csis.org/>

33 Marten, *Russia's use of semi-state security forces*, s. 2.

34 Kutluhan Görücü ve Arzu Bünyad, “Rus Hayalet Ordusu Wagner”, *SETA Analiz*, Şubat 2020, Sayı: 311, s. 13.

35 Katz vd., *Moscow's Mercenary Wars*.

Enerji ve maden kaynakları üzerinde kontrol ve SSCB zamanında olduğu gibi küresel güç olma arzusu Rusya'nın Afrika kıtasında özel askeri şirketlere başvurmasının ana motivasyonlarından biridir. Afrika kıtasında askeri hizmetlere yönelik talep Rusya'nın kıtada nüfuz kazanmak için özel askeri şirketlere başvurmasına yol açmaktadır. SSCB'nin dağılması sonrası kıtadan çekilmek zorunda kalan Rusya eski ortaklarıyla ilişkilerini yeniden güçlendirmeye çalışmaktadır. Doğrudan savaşın maliyetlerinin yüksek olması ve bölgeye ilişkin askeri tecrübe yetersizliği nedeniyle Rusya özel askeri şirketlerden yararlanmaktadır.³⁶ Afrika'da etkinliğini artırma ve Batı ülkeleriyle rekabet edebilmek için Rusya Federasyonu bölgede uzun süre konuşularak görev yapabilecek ve küresel çıkarları doğrultusunda faaliyet yürütebilecek askeri şirketlerden yararlanmaktadır.

Rusya, Ukrayna'daki deneyimlerinden yola çıkarak özel askeri şirketleri Suriye'de de kullanmış, bu şirketler petrol rafinelerinin ve doğalgaz tesislerinin isyancıların elinden alınmasında önemli rol oynamışlardır. Rejim yanlısı muharebe operasyonlarında gittikçe daha doğrudan bir rol üstlenen Suriye'deki özel askeri şirket personeli sayısının 1000-3000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Rusya Libya'da siyasi ve ekonomik çıkarlarını genişletmek için özel askeri şirketleri kullanmıştır. İç savaşa sürüklenen ve güç boşluğu oluşan Libya'da Hafter'i desteklemek, çatışmayı kendi lehine çevirmek ve Rusya'nın nüfuzunu genişletmek ve ABD'nin geleneksel müttefikleri olan Mısır ve BAE gibi ülkelerle bağlarını güçlendirmek amacıyla özel askeri şirketleri Libya'da konuşlandırmıştır. Rusya'nın bu şirketleri Libya'ya konuşlandırması nüfuzunu güçlendirmiştir. Ancak paralı askerlere rağmen Hafter Trablus'u ele geçirememiş, Wagner grubu Türk insansız hava araçlarının saldırılarında büyük zaiyat vermiştir.³⁷

Özel askeri şirketlerin sağladığı çeşitli avantajlardan dolayı Rusya bu şirketleri yoğun şekilde kullanmaya başlamıştır. Küresel hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdiği müdahalelerde askeri kayıpların birtakım siyasi maliyetleri vardır. Ordudaki kayıplar halkın tepkisine yol açar ve liderin meşruiyetine zarar verir. Bununla birlikte düzenli birliklerin yurt dışına konuşlandırılması sorunludur, insan hakları ihlalleri ve Cenevre sözleşmesi gibi uluslararası düzenlemelerle yargı yolu açıktır.³⁸ Rusya askeri kayıpların azaltılması, kamuoyu tepkisinin önüne geçilmesi ve uluslararası düzenlemelerden yargılanmaktan kaçınmak için özel askeri şirketlere kullanışlı bir aktör olarak sıklıkla başvurmaktadır.

36 Aivaras Giedraitis, "Private Military Companies in the Foreign and Security Policy of the Russian Federation in 2014–2019, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 2020, (18), 123-162, s.143-145.

37 Katz vd., *Moscow's Mercenary Wars*.

38 Alonso-Trabanco, *Mercenaries and the Wagner Group*.

Tablo 2. Rusya'nın Çalıştığı Özel Askeri Şirketler³⁹

Özel Askeri Şirketler	CEO	Faaliyet bölgeleri	Faaliyet Türleri
Wagner	Dmitry Utkin	Ukrayna, Suriye, Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Mozambik, Venezuela, Madagaskar	Muharip güç, eğitim, lojistik, istihbarat
E.N.O.T. Corp.	Roman Telenkevich Kurucu Igor Mangushev Şubat 2023'te öldürüldü.	Ukrayna, Suriye, Dağlık Karabağ	İnsani yardım, askeri eğitim, ideolojik eğitim, organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele,
RSB-Grup	Oleg Krinitsyn	Orta Doğu, Batı Afrika, Orta Asya, Ukrayna	Eğitim, danışmanlık, istihbarat, muharip güç
PMC Mar	Alexey Marushchenko	Libya, Ukrayna	Soruşturma ve güvenlik, teknik koruma, kişilerin güvenliği, danışmanlık

Rusya'nın çalıştığı birçok özel askeri şirket bulunmasına karşın tabloda gösterilen dört şirket öne çıkmaktadır. Bu şirketlerin kurucuları genellikle Rus askeri ve güvenlik teşkilatının eski çalışanlarıdır. Rusya ile bağlantılarını sürdürmekte ancak çoğunlukla ticari temelde çalışmaktadırlar. Bu şirketler arasında da çeşitlilikler vardır. RSB Grubu Batı'daki özel askeri ve güvenlik şirketlerine daha çok benzemektedir. E.N.O.T. Corp'un ise daha milliyetçi eğilimde olduğu bilinmektedir.⁴⁰

Tablo 3. Batı Orijinli Özel Askeri Şirketler ve Wagner Arasındaki Farklar

Batı Orijinli Özel Askeri Şirketler	Wagner Grubu
Çeşitli devlet ve kurumlarla çalışmaktadırlar.	Sadece Rusya ile çalışmaktadır. Rusya'nın güdümünde hareket etmektedir.
İşe alımlarda ideolojik motivasyonlar ağır basmaz.	İşe alımlarda ideolojik motivasyonlar ağır basmaktadır (Rus milliyetçiliği). Savaşçılar genellikle etnik açıdan Ruslar ve Kazaklardır.
Soğuk Savaş sonrası dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır.	Batılı şirketlere göre daha geç ortaya çıkmıştır.
Büyük çoğunluğu ABD ve İngiltere merkezlidir.	Wagner grubu üyeleri diğer özel güvenlik şirketleri gibi çeşitli alanlarda hizmet etse de temelde muharip güçlerle birlikte savaşa fiili olarak katılmaktadır.

Rusya'nın çalıştığı farklı özel askeri şirketler olsa da bunlar arasında en çok öne çıkan şüphesiz Wagner'dir. Rusya'da özel askeri şirketler 2013 yılında "Slavyanskiy Korpus" (Slav Birliği) adı altında ortaya çıkmıştır. Slavyanskiy Korpus, Suriye'de Esad rejimi ile petrol

³⁹ Giedraitis, *Private Military Companies*, s.137.

⁴⁰ Nathaniel Reynolds, "Putin's Not-So-Secret Mercenaries: Patronage, Geopolitics, and the Wagner Group", *The Return of Global Russia*, July 2019, Carnegie Endowment for International Peace, s. 3.; Ase Gilje Østensen and Tor Bukkvoll, "Russian Use of Private Military and Security Companies", *FFI-RAPPORT*, 2018, s. 3.

kuyularını kontrol altına almak için eski SSCB üyesi ülkelerden asker toplayarak Suriye'ye götürmüştür. Bu şirketin adı kayıtlara "Moran Security Group" şeklinde geçmiştir. Bu isim bir süre sonra kullanılmaz olmuş ve yerine Wagner Grubu ortaya çıkmıştır.⁴¹

Wagner'in 2014 yılında "Putin'in aşçısı"⁴² lakaplı iş adamı Yevgeny Prigojin tarafından kurulduğu bilinmektedir.⁴³ Prigojin, Wagner'in ana finansörü ve yöneticisi olmasına rağmen Wagner ile ilişkisi olduğunu inkâr etmiştir. Askeri ve güvenlik hizmeti geçmişi bulunmayan Prigojin, soygun ve dolandırıcılıktan dolayı hapis yatmış, hapisten çıktıktan sonra ise başarılı bir restoran işletmecisi olmuştur.⁴⁴ Anayasada yasak olmasından dolayı Wagner Rusya'da kayıtlı bir şirket değildir. Wagner isminin nerden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bu ismin Rus istihbarat servisinde eski bir yarbay olan Dmitri Utkin'in takma adı olduğu iddia edilmiştir. Utkin'in Adolf Hitler'in en sevdiği besteci olan Richard Wagner de dahil olmak üzere Nazi Almanyasına büyük hayranlık duyduğu iddia edilmiştir.⁴⁵ Wagner dünya gündemine Şubat 2017'de Suriye'ye bağlı Deyr'ez-Zor'un ABD liderliğindeki koalisyon güçleri tarafından bombalanması ile gelmiştir. Bu bombalama neticesinde Wagner büyük kayıp vermiştir. Ölen askerlerin Wagner'e ait olduğunu basına sızdıran Doğu Ukrayna'da Wagner birliklerini komuta eden İgor Girkin olmuş ve böylelikle Wagner deşifre edilmiştir.⁴⁶

Wagner sadece muharip güç olarak değil eğitimden danışmanlığa, lojistikten tesis korumaya kadar çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Wagner grubu üyeleri özel güvenlik şirketleri gibi çeşitli alanlarda hizmet etse de temelde muharip güçlerle birlikte savaşa fiili olarak katılmaktadır. Bu noktada Wagner Batılı özel askeri şirketlerden bazı noktalarda farklılık göstermektedir.

Erkan ve Ateş'e göre, Wagner'i emsallerinden ayıran çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Yönetici ve eğitici kadrosunun hibrit yapıda olması, Putin ve siyasi elitlerle olan yakın ilişkisi, sadece Rusya güdümünde faaliyet göstermesi ve işe alımlarda ideolojik motivasyonların öne çıkması Wagner'i emsallerinden ayıran özelliklerdir. Daha önce belirtildiği üzere paralı askerler ve özel askeri şirketlerin Rusya'da hukuken yasak olmasına karşın diğer taraftan hukuken tanınmayan Wagner'in kamuoyunda siyasal elitler tarafından faaliyetleri takdir edilmektedir. Bu noktada uluşan gri alanda faaliyet göstermesiyle Wagner, uluslararası diğer şirketlerden ayrılmaktadır.⁴⁷

Wagner'in gizli yapıda olması, savaşçı sayısını ve üyelerinin kimlerden oluştuğunu bilmeyi zorlaştırmaktadır. 3000-5000 arasında personelinin bulunduğu tahmin edilmekte, savaşçılarının çoğunluğunu ise etnik olarak Ruslar ve Kazakların oluşturduğu bilinmektedir. Maaşlarının ortalama Rus askerlerinin maaşlarının oldukça üzerinde olması Wagner'e katılımı cazip hale getirmektedir.⁴⁸ Suriye'de görev alan Wagner üyelerinin maaşları önceden Rusya Savunma Bakanlığı tarafından fonlanırken daha sonra maaşları Esad rejimi tarafından

41 İsaev Saslanbek, "Wagner: Suriye'deki Paralı Rus Askerler", *Anadolu Ajansı*, 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/wagner-suriyedeki-parali-rus-askerler/1088402>, erişim 06.08.2023.

42 Yevgeny Prigojin'e "Putin'in aşçısı" denmesinin sebebi Concord Management and Consulting isimli yemek şirketinin kurucusu olması ve bu şirketin Putin'e yemek hizmeti sağlamasıdır.

43 Rajneesh Singh, "The Wagner Group: A Tool Of Hybrid Warfar", *Manohar Parrikar Institute For Defence Studies and Analyses*, Mayıs 2023.

44 Nathaniel Reynold, *Putin's Not-So-Secret Mercenaries*, s. 4.

45 Amy Mackinnon, "What Is Russia's Wagner Group?", *Foreign Policy*, July 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/07/06/what-is-wagner-group-russia-mercenaries-military-contractor/>, erişim 21.10.2023

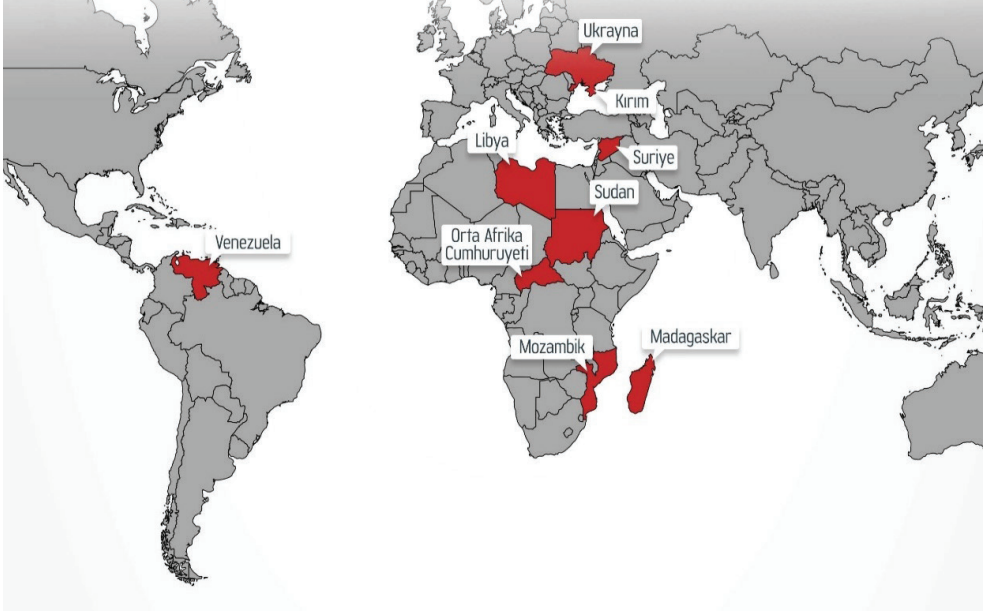
46 Salih Yılmaz, *Rusya'nın Suriye Politikası*. İlbilge Yayıncılık Eğitim, 2020, s. 171.

47 Anıl Çağlar Erkan ve Ahmet Ateş, "Wagner Grubu'nun Yapısı ve Operasyonları Üzerine Bir İnceleme", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2023, 4:1, 11-130, s. 118.

48 Reynolds, *Putin's Not-So-Secret Mercenaries*, s. 7.

ödenmeye başlamıştır. Suriye’de faaliyet gösteren Rus enerji şirketi Evro Plus ve Esad rejimi arasındaki anlaşmaya göre işletilen petrolün 3/4’ü Esad rejimine aittir. Rejimin bu payı içerisinde Wagner üyelerinin maaşları kesilmektedir.⁴⁹ Ukrayna ve Suriye’deki savaşlara katılım Wagner’in deneyim kazanmasını ve organizasyon yapısının modernleştirmesini sağlamıştır.

Harita 1. Wagner’in Faaliyet Gösterdiği Ülkeler⁵⁰

3. Özel Askeri Şirketlerin Kaynak Ülke Açısından Riskleri: Wagner Örneği

Son yıllarda savaşların yeni aktörleri olan özel askeri şirketlerin etki alanlarını genişletmesi bu şirketlerin uluslararası alanda tartışılan konulardan biri haline gelmesine yol açmıştır. Sözleşmeli savaşçıların uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini anlatmak için neo-ortaçağcılık terimini kullanan McFate,⁵¹ paralı askerlerin günümüzde özel askeri şirketler olarak tekrardan canlanmasıyla uluslararası ilişkilerde eğilimin değiştiğini, otoritenin hem devlet hem de devlet dışı aktörler arasında paylaşıldığı doğası gereği çok merkezli olan ortaçağ sistemine vurgu yaparak bu durumun uluslararası ilişkilerde neo-ortaçağcılığın ortaya çıkışının habercisi olduğunu belirtmektedir. Bu şirketlerin devletler açısından taşıdığı risklerin başında, devletin en temel özelliklerinden biri olan güç kullanma tekeli zayıflatması gelmektedir. Özel askeri şirketlerin uluslararası hukukta belirsiz bir statüye sahip olmaları da tartışmalara yol açan önemli hususlardan bir diğeridir.

Uluslararası hukukta özel askeri şirketlere yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır. Özel askeri şirketler uluslararası hukuk açısından gri alanda faaliyet gösteren yapılardır. Bu şirketler kendilerini “savunma müteahhidi” olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım bu şirketlerin resmi bir unvana, bir devlet tarafından istihdam edilmesi ile gelen meşruiyete sahip olmasını sağlarken aynı zamanda bir özel şirket statüsüyle devletten bağımsız kalmasına olanak

49 Yılmaz, *Rusya'nın Suriye Politikası*, s. 170.

50 Suriye Gündemi, “Rus Özel Askeri Şirket Wagner’in Faaliyet Gösterdiği Ülkeler”, 13 Aralık 2019, <https://www.suriyegundemi.com/rus-ozel-askeri-sirketi-wagner-in-faaliyet-gosterdigi-ulkeler>, erişim 14.10.2023

51 Mcfate, *The Modern Mercenary*.

sağlamaktadır. Bu şirketlerin savunma müteahhitleri olarak tanımlanması uluslararası hukuk açısından çözüme kavuşturulamayacak sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Ne devlet ne paralı asker ne de suçlu kategorisinde yer almayı yeni bir kategoriye dahil edilmektedir. Bu yeni kategori için de uluslararası mevzuat söz konusu değildir. Bu şirketlere yönelik tanımlanmış operasyonel standardın bulunmaması ve faaliyetlerinin takip edilememesi uluslararası normlar açısından önemli bir eksiklik ortaya çıkarmaktadır.⁵²

Özel askeri şirketlerin devletler açısından çeşitli riskler meydana getirmesine karşın sağladığı avantajlardan dolayı kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Özel askeri şirketlerin kaynak ülkeler açısından taşıdığı riskleri ortaya koymadan önce bu şirketlerin devletlere sağladığı avantajların kısaca ele alınması konunun anlaşılması için önem taşımaktadır. Öncelikle devletler savaş maliyetlerini düşürmek için özel askeri şirketlere başvurmaktadır. Ekonomik maliyetin yanında siyasi maliyetleri en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Milli orduların verdiği kayıplara yönelik kamuoyu tepkisinden kaçınmak için bu şirketlere yönelmektedirler.⁵³ Bu nedenle politik hedefleri olmayan ve tamamen ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket eden özel askeri şirketler ortaya çıkan krizlerde devletler açısından kurtarıcı rol üstlenmektedirler.⁵⁴ Özel askeri şirketler devletlere makul inkâr edilebilirlik sağlamaktadır. Makul inkâr edilebilirliğin devletler açısından en önemli avantajı ise hesap verme sorumluluğunun devredilmesidir. Devletler hukuki olarak özel askeri şirketlerin işlediği insan hakları ihlallerinden sorumlu değildir. Bu şirketler devletlere ordularını kullanmadan uluslararası müdahalede bulunma imkânı tanımakta dolayısıyla siyasal ve yasal kuralları bypass etmelerinin önünü açmaktadır.⁵⁵ Büyük devletlerin genellikle kamuoylarına hesap verebilmek için özel askeri şirketlere başvurduğu, başarısız devletlerin ise egemenliklerini sağlayabilmek ve kamusal düzeni yürütmek amacıyla özel askeri şirketleri kullanma yoluna gittikleri görülmektedir.⁵⁶

Özel askeri şirketler belirli noktalarda avantaj sağlasa da hem hizmet sağladığı devletlerin ulusal güvenliği hem de uluslararası güvenlik açısından ciddi risk ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Özel askeri şirketler siyasal erişim ve finansman açısından yönetim kurullarına genellikle hükümette ve orduda üst düzeyde görev alan kişileri getirmektedir. Bu kişiler bağlantılarını kullanarak hükümet ve orduya karşı lobi faaliyetleri gerçekleştirebilmektedirler.⁵⁷ “Döner kapı sendromu” olarak nitelendirilen bu yaklaşımdan kaynaklanan özel askeri şirketlerin yakın siyasi bağlantılar kurması, kamusal hesap verebilirlik ve şeffaf yönetim anlayışına ters düşmekte, yolsuzluklara zemin hazırlayarak devletlerin ulusal güvenliğine zarar verecek uygulamaların önünü açmaktadır.⁵⁸ Özel askeri şirketler devletler dışında terörist gruplara ve devlet dışı silahlı aktörlere de hizmet sağlamaktadır. Bu şirketlerin para karşılığı terör örgütlerine hizmet vermesi ise uluslararası güvenliği tehdit etmektedir.⁵⁹ Başarısız devletler küresel aktörleri kurtarıcı olarak görüp yardım istemektedirler. Küresel aktörlerin vekil olarak başka ülke topraklarında bu şirketlere

52 Sadia Rania Mohiuddin, “ÖAŞ’ler: İnsan Hakları ve Terörizm Tehdidi”, Nur Özkan Erbay (ed.), *Özel Askeri Şirketler Savaş Müteahhitliği ve Uluslararası Güvenlik*, 2022, SETA, İstanbul, s. 93.

53 Betül Biçen Gören, “Soğuk Savaş Sonrası ÖAŞ’lerin Yükselişindeki Siyasi ve Ekonomik Arka Plan”, Nur Özkan Erbay (ed.), *Özel Askeri Şirketler Savaş Müteahhitliği ve Uluslararası Güvenlik*, 2022, SETA, İstanbul, s.83.

54 Keser, *Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı*, s.17.

55 Mohiuddin, *ÖAŞ’ler*, s. 94.

56 Gören, *Soğuk Savaş Sonrası ÖAŞ’lerin Yükselişi*, s.85.

57 Christopher Spearin, *Private Military and Security Companies and States*, Palgrave Macmillan, London, 2017, s.67.

58 Ahmet Fuat Yayım, *Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri: Özel Askeri Şirketler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 142.

59 Mohiuddin, *ÖAŞ’ler*, s. 103.

başvurmasından dolayı özel askeri şirketler, sömürgeciliğin farklı bir tezahürünün de ortaya çıkmasına aracılık etmektedir.⁶⁰ Özetle, özel askeri şirketler gri alanda bulunmaları, hesap verebilir ve şeffaf yapılar olmamaları, insan hakları ihlalleri gerçekleştirmeleri, terörist gruplar dahil olmak üzere devlet dışı aktörlere hizmet sağlamaları, devletlerin yasal sorumluk almaktan kaçınmalarına yol açmaları, büyük güçlerin vekili olarak başka bir ülke topraklarına müdahalede bulunarak hizmet sağladığı devletin çıkarlarını maksimize ettiği, hukuki ve siyasi sorumluluktan kaçınmasına yol açtığı için uluslararası hukuk ve güvenlik açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Değişen güvenlik iklimi nedeniyle Rusya Federasyonu da diğer büyük güçler gibi özel askeri şirketlerden yararlanma eğilimindedirler. Geleneksel olarak büyük bir orduya sahip olmasına karşın Rusya başta Wagner olmak üzere, sağladığı avantajlar nedeniyle, özel askeri şirketlerden küresel politik hedefleri doğrultusunda yararlanmaktadır. Rusya'nın özel askeri şirketler kururması küresel politik hedefleriyle yakından ilgilidir. Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte SSCB'nin ardılı ve yasal mirasçısı⁶¹ olarak kurulan Rusya Federasyonu başlangıçta Batı sistemine eklemlenmeye çalışmış, ancak muvaffak olamamıştır. Özellikle 1991-2000 yılları arası dönemde siyasi, ekonomik ve toplumsal birçok sorunla yüzleşmek zorunda kalmış ve küresel hedefleri olmayan sıradan bir devlet konumuna düşmüştür. 2000 yılında Putin iktidarı ile beraber ise iç sorunlarını çözümlenmeye ve ekonomik açıdan güçlenmeye başlayarak belirlemiş olduğu küresel hedefler doğrultusunda çalışmaya başlamıştır. 2008'de Gürcistan'a yaptığı askeri müdahale, 2014'te Kırım'ı ilhakı ve 2015 yılında Suriye'ye yaptığı doğrudan müdahale ile sınırları dışında askeri kuvvet kullanabilecek bir güç olduğunu kanıtlamıştır. Bu süreçte özellikle ABD'nin Irak'ta aktif olarak özel ordulardan yararlanarak bir takım avantajlar elde etmesinden etkilenen Rusya yeni güvenlik iklimi nedeniyle Suriye, Libya, Afrika ve son olarak Ukrayna'da özel ordulardan (Wagner) yararlanmış ve zaman zaman kendisi açısından başarılı sonuçlar elde edebilmiştir. Rusya Federasyonu yasalarında özel paralı ordularla ilgili bir hüküm bulunmamakta, yani Wagner dahil özel ordular yasal kabul edilmemektedir. Ancak Wagner ile Rus devleti arasında organik bir bağ olmadığına kimse inanmamaktadır.

Wagner, Ukrayna'ya karşı savaşta yer alması karşılığında bir yıl içerisinde Rus devletinden bir milyar dolardan fazla para almış ve tamamen Rusya devlet bütçesinden finanse edilmiştir. Putin'in, Wagner grubuna yönelik saldırıyı engelleyen ordu mensupları ile yapmış olduğu ve Rus medyası tarafından yayımlanan konuşmasında "Wagner grubunun bakımı tamamen devlet tarafından sağlandı... Devlet, bir yıl içerisinde Wagner şirketine maaş ve teşvik ödemeleri için 86 milyar 262 milyon ruble (1 milyar dolardan fazla) ödedi" diyerek bu durumu doğrulamıştır.⁶²

Wagner, Suriye, Libya ve Ukrayna'da muharip kuvvet olarak yer almasının yanında, askeri eğitimleri tarafından birçok Afrika ülkesindeki hükümet güçlerine ve silahlı isyancılarla mücadele konusunda eğitim vermiş; Orta Afrika Cumhuriyeti'nde, Mali'de, Sudan'da, Mozambik'te yerel grup ve güçlere danışmanlık yapmıştır.⁶³ Bazı Afrika

60 Gören, Soğuk Savaş Sonrası ÖAŞ'lerin Yükselişi, s.86.

61 SSCB'nin dağılması sonucu BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğinin SSCB'den Rusya Federasyonu'na geçmesi ve nükleer silahlarının Rusya Federasyonu'nda toplanması yasal mirasçılığının uluslararası sistem tarafından tescillendiğini kanıtlamaktadır.

62 Pravda Ekonomiçeskaya, "Wagner Polnostu Finansiu retsa İz Gosbudjeta", 2023, <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/06/27/701631/>, erişim 18.11.2023

63 Viladimir Zahabnikov, "Pavar. Osnavatel ÇVK Myatejnik. Evgeniy Prigojin Pagib v Aviakastrofe. Çem On Zapomnilsa?" 2023, <https://lenta.ru/articles/2023/08/24/evgeniiprigozhinumer/>, erişim 23.11.2023

ülkelerinde Batı yanlısı liderlere karşı düzenlenen darbelerde de Wagner'in aktif olarak yer aldığı bilinmektedir.

Özel askeri şirketler adına faaliyet yürüttükleri ülkeler açısından çeşitli avantajlar sağlamalarının yanında birtakım tehditleri de barındırmaktadırlar. Rusya'da yaşanan Wagner isyanı bu tehditlerin devletler tarafından göz ardı edilmemesi gereken önemli bir güvenlik sorununa dönüşebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Afrika, Suriye ve Ukrayna'da Rusya'ya yararlılık gösteren Wagner lideri Prigojin, Rus ordusuyla birlikte katılmış olduğu ilk büyük savaş olan Ukrayna'da aynı amaca hizmet etmelerine karşın ordu yöneticileriyle rekabete girmiş ve kendisini adeta ordunun da üzerinde konumlandırılmaya başlamıştır.

Prigojin, Rusya Savunma Bakanı Sergei Shoigu ile açıktan rekabete girmiş ve aralarında gerilim yaşanmıştır. Prigojin'in stratejik açıdan önemi az olan Bakhmut'u ele geçirme ve Wagner'i kahramanlaştırma çabası pahalıya mal olmuş ve büyük kayıp vermiştir. 5 Mayıs 2023'te Prigojin, 10 Mayıs'ta Wagner'in Bakhmut cephesinden çekileceğini duyurmuştur. Yayınladığı videoda Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'na ağır ithamlarda bulunan Prigojin ellerinde mühimmat olmadığı için yok olmaya mahkûm olduklarını dile getirmiştir. Rus askerlerinin ölümünden Savunma Bakanı Shoigu ve Genelkurmay Başkanı Gerasimov'u sorumlu tutmuştur.⁶⁴ 10 Haziran 2023'de Rusya Savunma Bakanı Şoygu, 1 Temmuz'a kadar tüm gönüllü oluşumların Savunma Bakanlığı ile sözleşme imzalamasını zorunlu kılan bir emir yayınlamakla gönüllülere tüm yasal statülerin sağlanacağını belirtmiştir. Prigojin ise sözleşme imzalamayacaklarını belirterek 23-24 Haziran'da isyan girişiminde bulunmuştur.⁶⁵ Prigojin'i bu eyleme iten temel sebepler; askerlerinin orduya katılarak sözleşme imzalamaları için özendirilmeleri, yeterli lojistik destek verilmemesi ve kendi iddiasına göre ordunun Wagner'i başarısız kılmaya çabalaması olarak sıralanabilir.

Wagner isyanı sonrası çeşitli senaryolar ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

- Wagner'in Rus derin devletinin bir aygıtı olduğu ve Prigojin'in sadece vitrin olduğu, dolayısıyla yaşananların Wagner'i Ukrayna'dan uzaklaştırmak isteyen Rus devletinin kontrolünde gerçekleştiği;
- Prigojin'in başlangıçtan itibaren kripto olduğu ve ABD tarafından desteklendiği;
- Prigojin'in ordu yöneticileri ile rekabete girmesinin bedelini ödeyeceği bir sürece zorlandığı;
- Yaşananların Wagner'in oluşturabileceği tehditleri öngören Putin'in Prigojin ile anlaşarak yürüttüğü bir süreç olduğu;
- Prigojin'in Rusya'nın güçlü oligarkları tarafından devlet başkanlığına hazırlandığı ve yeni bir darbe ile devlet başkanı olacağı;

Ancak Prigojin'in bir uçak kazasında öldürülmesi bu senaryolardan son ikisini geçersiz kılmaktadır. Öncelikle Ukrayna Savaşı Wagner ile Rusya arasında sorun yaşanmasına sebebiyet vermiş, savaşın uzaması ve askeri kayıpların artması ordu ile Wagner arasındaki huzursuzlukların artmasına yol açmıştır. Prigojin, ordunun Wagner'e yeterli

64 Pijotr Sauer, "Wagner Chief Rages at Russia's Generals and Threatens Bakhmut Pullout", *The Guardian*, May 2023, <https://www.theguardian.com/world/2023/may/05/wagner-chief-yevgeny-prigozhin-rages-at-russia-generals-and-threatens-bakhmut-pullout>, erişim 27.11.2023

65 Grigory Plakuçev, "Est Kem Zamenit, Vagner Uxodit C Ukrainu, No Mobilizatsi Ne Potrubeatsa", 2023, <https://www.gazeta.ru/army/2023/07/03/17226374.shtml>, erişim 14.12.2023

mühimmat desteği sağlamadığını iddia etmiştir. Wagner'in giderek kontrolden çıkmaya başlaması üzerine Savunma Bakanlığı tarafından çıkarılan kararname isyanın arkasındaki temel sebeplerden biridir. Çıkarılan kararname, paralı askerlerin Savunma Bakanlığına devredilmesini öngörmüştür. Paramiliter gruplara Savunma Bakanlığı ile sözleşme yapma mecburiyeti getirilmiş, özel askeri şirketlerin de dahil edildiği açıklanmıştır. Bu durumu Prigojin, askerlerinin orduya dahil edilerek Wagner'in feshedilmesi olarak yorumlamış ve isyan girişimine kalkışmıştır.

Putin, Prigojin'i vatana ihanet ve silahlı isyana kalkışmakla suçlarken Prigojin bu isyanın bir darbe değil adalet yürüyüşü olduğunu söylemiştir. Putin'in sert açıklamaları üzerine araya giren Belarus Devlet Başkanı Lukeşenko'nun arabuluculuğunda sorun dondurulmuştur. Prigojin'in Belarus'ta yaşamasına izin verilmiş, isyana katılmayan askerler Rus ordusuna alınırken isyana katılanlar sistem dışına itilmiştir.⁶⁶ Yaşanan süreç hem Putin'in siyasi otoritesini hem de Rusya'nın imajını zedelemiştir.⁶⁷

Daha önceleri Prigojin'i kahraman olarak sunan Rus medyası isyan sonrası farklı bir yaklaşımı benimsemiştir. Prigojin'in hangi gerekçeleri ileri sürerse sürsün Rusya'nın stratejik düşmanlarını sevindirdiği ve Batılıları sevince boğduğu⁶⁸ Rusya'da genel kanaat olmuştur. Yaşanan süreçte Rus medyası Prigojin'i vatan haini olarak göstermemiş, ancak öldürülmesine de genel olarak sessiz kalmış ve kayda değer bir tepki gösterilmemiştir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Yevgeny Prigojin' in düştüğü uçak kazasının ayrıntılarını ilk kez katılmış olduğu Valdai Forumu'nun genel kurulunda yapmış olduğu konuşmada açıklamıştır. Putin, alkol ve uyuşturucu testi yapılmadığını, kazada ölenlerin cesetlerinde el bombası parçaları bulunduğunu ve kazada herhangi bir dış etkinin olmadığını vurgulamış,⁶⁹ ancak kazanın neden kaynaklandığına dair makul bir sebep gösterememiştir.

Suriye, Libya ve bazı Afrika ülkelerinde misyonunu yerine getiren Wagner, Ukrayna'da ise kendi devletinin ordusu ile rakip olan ve sorun yaşayan bir şirket haline gelmiştir. Wagner savaş esnasında isyan ederek cephedeki insicamı bozmuş, kendi ordusuna silah doğrultmuş ve başkente doğru ilerlemiştir. Wagner'in diğer ülkelerde değil de Ukrayna'da sorun teşkil etmesi özel askeri şirketlerin aşırı güçlendiklerinde ve yakın coğrafyalarda görev aldıklarında ait oldukları ülke açısından risk oluşturduklarını ortaya koymaktadır.

Wagner isyanına giden süreç dikkatli bir şekilde incelendiğinde, etkinliği artan ve Rus devleti için sorun oluşturmaya başlayan Wagner askerlerinin Rus coğrafyasından uzaklaştırılması için Rus devletinin kontrolünde yürütülen bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Muharebe esnasında Wagner'e mühimmat yardımı yapılmaması, mensuplarının Rus ordusuyla sözleşme yapmaya zorlanması bu yargıyı destekler niteliktedir. Ayrıca ciddi bir hava gücüne sahip Rus ordusunun Moskova'ya yürüyüşü esnasında Wagner mensuplarına müdahalede bulunmamış olmasının da Rus devleti açısından bazı nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Rus halkı nazarında büyük vatansever olarak görülen Wagner'i kahramanlaştırarak tasfiyesini zora sokmak istememesidir. Wagner liderinin bir uçak kazasında öldürülmesi ile Rus devletinin amacına ulaştığı söylenebilir. Wagner mensuplarının bir kısmı sözleşmeli

66 Murat Aslan, "Wagner Kalkışması: Anlamı ve Alınan Dersler", *Kriter*, 2023, 8:81, https://kriterdergi.com/dispolitika/wagner-kalkismasi-anlami-ve-alinan-dersler_, erişim 11.12.2023

67 Mehmet Emin Güven, "Besle Kargayı Oysun Gözünü", *Malatyatime*, 8 Temmuz 2023, https://www.malatyatime.com/makale/besle-kargayi-oysun-gozunu-77744_, erişim 7.12.2023

68 Victoria Nikifirova, "Zapat Pastavil Vse Na Grajdanskuyu Vaynu v Rassii", 2023, <https://ria.ru/20230626/myatezh-1880349524.html>, erişim 13.12.2023

69 Sergey Gunaeв, "Putin Raskril Detaili Aviakastrofi v Katoroy Pogib Prigojin", 2023, <https://lentv24.ru/putin-raskryl-detali-aviakastrofy-v-kotoroi-pogib-prigozin.htm>, erişim 19.12.2023

olarak orduya alınmış, ancak oluşumun Rus devletinin kontrolünde kullanışlı bir aygıt olma özelliği ortadan kaldırılmamıştır.

Wagner'in düzenli ordu birlikleriyle birlikte muharebe meydanında muharip güç olarak yer aldığı ilk savaş olan Rusya-Ukrayna savaşında özel askeri birlikler ile ilgili dünyanın da önemli bir tecrübe kazanmış olduğunu söylemek mümkündür. Bahmut bölgesinin Ukrayna'dan geri alınmasında Wagner'in önemli başarı göstermesinden sonra Prigojin elde etmiş olduğu konumla yetinmeyerek daha fazlasını hedeflemiş ve açıktan Rus ordusuyla rekabete girmiştir. İş ordu mensubu bir yarbayın yargılanmasına kadar ileri götürülmüş, Prigojin "sadece Ukrayna ile savaşmıyoruz, Rusya bürokrasisi ile de savaşıyoruz" diyerek Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'nı açıktan sert sözlerle eleştirmiştir. Bu durumda işin doğası gereği Rus ordu yönetimi Wagner'i itibarsızlaştırmak için çeşitli hamleler yapmaktan geri durmamıştır. Bu yaşananlar genelde özel askeri şirketlerin özelde ise Wagner'in güvenlik hizmeti vermiş oldukları ülke açısından taşımış oldukları risklere dair fikir sahibi olunabilmesine olanak sağlamaktadır. Özel askeri şirketlerin, özelde ise Wagner'in güvenlik hizmeti verdikleri ülke açısından taşıdığı riskler şu şekilde sıralanabilir;

1. Özel askeri şirketlerin aşırı güç, etkinlik ve başarı kazanmalarının ait oldukları devletler açısından çeşitli riskleri de beraberinde getirdiği,
2. Bu tür yapılanmaların düzenli ordu birlikleri ile aynı muharebe meydanında bulunmalarının düzenli ordu birliklerinde rahatsızlığa neden olarak motivasyon kaybına neden olduğu,
3. Ait oldukları ülke sınırlarından uzakta kullanıldıklarında yararlılık gösteren bu yapılanmaların ülke sınırları içerisinde veya yakınında savaşmaları halinde dış ülke istihbarat örgütleri veya muhalif yapılanmalar tarafından kullanışlı birer aygıt dönüşerek siyasi açıdan risk oluşturabilecekleri,
4. Paralı askerlerin temel motivasyon kaynağının maddi çıkar beklentisi olması ve düzenli ordu benzeri hiyerarşiden yoksun olmaları nedeniyle savaş esnasında yağma faaliyetlerine girişebilecekleri, bu durumunda kaynak ülkeye ciddi zarar verebileceği,
5. Ekonomik saiklerle hareket eden özel askeri şirketlerin terörist gruplara ve devlet dışı silahlı aktörlere hizmet sağlamalarından dolayı ulusal-uluslararası güvenliği tehdit edebileceği,
6. Bu tür yapılanmaların savaş hukukuna uygun davranmamaları ve önüne çıkan her şeyi, sivil-asker ayırımı yapmadan yok etmeye çalışmasının kaynak ülkeye uzun vadede önemli zararlar verebileceği,
7. Özellikle Rusya gibi düzenli ordu mensuplarının düşük maaş aldığı ülkelerde tecrübeli askerlerin daha fazla kazanmak için özel ordularda görev almalarının düzenli orduları insan kaynağı bakımından zayıflatabileceği,
8. Özel askeri şirketleri sınırlandıracak uluslararası girişimlerin yetersiz olmasının gelecekte bu yapıların devletlere rakip olma riski taşıdığı,
9. Nihayetinde Wagner gibi askeri açıdan son derece kullanışlı olan bu tür yapılanmaların kontrol altında tutulamadıklarında ait oldukları devletler açısından önemli milli güvenlik sorunlarına yol açabilecekleri şeklinde sıralanabilir.

Tablo 4. Özel Askeri Şirketlerin Kaynak Ülkeler Açısından Avantaj ve Dezavantajları

Avantajları	Dezavantajları
Düzenli ordulara göre daha az maliyetlidir.	Güç kullanma konusunda devlet tekelini zayıflatır.
Askeri kayıpları azalır.	Şahsi çıkarların kamu çıkarlarının önüne geçmesine yol açabilir.
Siyasi risklerden kaçınmaya yardımcı olur.	Aşırı güçlendiklerinde kontrol altına alınamadıklarında ulusal güvenlik sorunlarına yol açabilirler.
Askeri kayıplardan kaynaklı kamuoyu tepkisinin önüne geçer.	İnsan hakları ihlallerine karışmaları ve bu konuda uluslararası girişimlerin yetersiz olmasından dolayı insani güvenlik açısından tehdit oluşturmaktadır.
Düzenli birliklerin yurt dışında konuşlandırılması zor olduğu için avantaj sağlar.	Yürütme erkinin hesap verilebilirlik endişesi olmadan savaşa girme gücünü artırır.

Sonuç

Bu çalışmada Soğuk Savaş döneminden sonra özelleştirmelerin yaygınlaşması, devletlerin ordularını küçültme yoluna gitmesi, sınır ötesi operasyonlarında sorumluluktan kaçınmak ve kamuoyu tepkisinin önüne geçmek için düzenli kuvvetlerini kullanmaktan kaçınmak istemeleri gibi nedenlerle yaygınlaşmaya başlayan özel askeri şirketlerin devletler açısından oluşturduğu riskler Wagner örneği üzerinden tartışılmıştır.

Savaşların yeni aktörleri olan özel askeri şirketler sağladığı bazı avantajlar nedeniyle özellikle küresel hedeflere sahip devletler tarafından tercih edilse de kaynak ülkeler açısından ciddi güvenlik sorunlarına da neden olabilmektedirler. Devletlerin güç kullanma tekelini zayıflatmaları, temel evrensel değerleri dikkate almamaları, terörist gruplar dahil olmak üzere devlet dışı aktörlere hizmet sağlayabilmeleri, yasal sorumluluk üstlenmemeleri vb. nedenlere dayalı olarak güvenlik sektörünün riskli aktörleri olarak kabul edilen özel askeri şirketler; kaynak ülke açısından savaşın siyasi ve ekonomik maliyetini azaltmaları, devletlerin hukuki sorumluluktan kaçınmalarına olanak sağlayabilmeleri ve hükümetlerin iç kamuoylarına hesap verebilirliklerini sağlayabilmeleri bakımından kullanışlı aktörler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Geleceğin savaşlarında özel askeri şirketlerin daha yaygın kullanılacağı öngörülebilir bir durumdur. Günümüzde ise ABD ve RF, özel askeri şirketleri küresel hedefleri doğrultusunda aktif olarak kullanan ülkelerin başında gelmektedirler.

Küresel politikada etkinliğini artırmak isteyen Rusya Federasyonu, son yıllarda başta Orta Doğu ve Afrika olmak üzere sınır ötesi operasyonlarında özel askeri şirketleri sıklıkla kullanmaya başlamıştır. Rusya'nın hibrit savaş stratejisinin temel bileşenini oluşturan özel askeri şirketler, Rusya'nın küresel hedeflerine ulaşmasında kilit bir rol üstlenmekte ve nüfuzunu genişletmesine aracılık etmektedir. Rusya, özel askeri şirketlerin gri alanda yer almaları, askeri kayıpların azaltılması, kamuoyu tepkisinin önüne geçilmesi ve uluslararası düzenlemelerden yargılanmaktan kaçınmak için özel askeri şirketlerden yararlanmaktadır. Ancak son yaşanan olaylar bu yapılanmaların bazı durumlarda ciddi riskleri bulunduğunu göstermektedir.

Rusya'nın çalıştığı çeşitli özel askeri şirketler bulunsa da şüphesiz en çok öne çıkan 2014 yılında Prigojin tarafından kurulan Wagner olmuştur. Wagner, Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesiyle dünyada adını duyurmaya başlamış ve gün geçtikçe Orta Doğu, Afrika ve son olarak ta Rusya'nın komşusu olan Ukrayna'da etkili bir aktöre dönüşmüştür. Ancak Rusya açısından kullanışlı bir ağıta dönüşen bu yapılanma güç, başarı ve etkinlik kazandıkça Rus ordusunu ağıktan eleştirerek güç ve rekabet çatışması yaşamaya başlamıştır. Ukrayna'daki savaşın uzaması ve askeri kayıpların artması Rus ordusu ile Wagner arasındaki huzursuzlukların artmasına yol açmıştır. Ordunun Wagner'e yeterli mühimmat desteği sağlamadığını iddia eden Prigojin, Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanını ağıktan eleştirmeye başlamıştır. Wagner'in giderek kontrolden çıkmaya başlaması üzerine Savunma Bakanlığı tarafından paramiliter gruplara ve özel askeri şirketlere sözleşme yapma mecburiyetin getirilmesi ile Prigojin kendisinin adalet yürüyüşü olarak adlandırdığı isyan girişimine kalkışmış ve nihayetinde bir uçak kazasında öldürülmüştür.

Suriye, Libya ve bazı Afrika ülkelerinde misyonunu yerine getiren Wagner, Ukrayna'da ise kendi devletinin ordusu ile rakip olan ve sorun yaşayan bir şirket haline gelmiştir. Wagner'in Rusya'nın komşusu olan Ukrayna'da sorun teşkil etmesi özel askeri şirketlerin aşırı güçlendiklerinde ve yakın coğrafyalarda görev aldıklarında ait oldukları ülke açısından risk oluşturduklarını ortaya koymaktadır. Wagner isyanı bu tür yapılanmaların güç ve etkinlik kazandıkça ait oldukları devletler için büyük bir tehdit haline gelebildiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Tarih içerisinde gönüllü askerlerle paralı askerler arasında yaşanan gerilim ve çatışmaların farklı bir boyuta taşındığı gözlenmektedir. Bundan sonraki dönemlerde özel askeri şirketlerin varlığı, uluslararası ve ulusal ölçekte siyasal sistem içerisindeki konumu, işlevleri ve taşıdığı riskler farklı mecralarda sıklıkla tartışılacak ve kamuoyunu meşgul edecektir.

Çatışma Beyanı:

Araştırmamızın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Basılı Eserler

- AKÇINAROĞLU Seden ve RADZISZZEWSKI Elizabeth (2013). "Private Military Companies, Opportunities, and Termination of Civil Wars in Africa", *Journal of Conflict Resolution*, 57:5, 795-821.
- CLARK Mason (2020). "Russian Hybrid Warfare", Institute for The Study of War (ISW).
- DESAI Deven R. (2005). "Have Your Cake and Eat It Too: A Proposal for a Layered Approach to Regulating Private Military Companies", *University Of San Francisco Law Review*, 39, 825-871.
- ERKAN Anıl Çağlar ve ATEŞ Ahmet (2023). "Wagner Grubu'nun Yapısı ve Operasyonları Üzerine Bir İnceleme", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 4:1, 11-130.
- FITZSIMMONS Scott (2013). "Wheeled Warriors: Explaining Variations in the Use of Violence by Private Security Companies in Iraq", *Security Studies*, 22:4, 707-739.

- FRANKOWSKI Pawel (2017), “Outer Space and Private Companies: Consequences for Global Security”, *Politeja*, 50:5, 131-148.
- FREEDMAN Robert O. (2001). “Russian Policy toward the Middle East: The Yeltsin Legacy and the Putin Challenge”, *Middle East Journal*, 55:1, 58-90.
- GERASIMOV Valery (2016). “The Value of Science Is in the Foresight New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations”, *Military Review*, 23-29.
- GIEDRAITIS Aivaras (2020). “Private Military Companies in the Foreign and Security Policy of the Russian Federation in 2014–2019”, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 18, 123-162.
- GÖREN Betül Biçen (2022). “Soğuk Savaş Sonrası ÖAŞ’lerin Yükselişindeki Siyasi ve Ekonomik Arka Plan”, Nur Özkan Erbay (ed.), *Özel Askeri Şirketler Savaş Müteahhithliği ve Uluslararası Güvenlik*, SETA, İstanbul, 69-86.
- GÖRÜCÜ Kutluhan ve BÜNYAD Arzu (2020). “Rus Hayalet Ordusu Wagner”, *SETA Analiz*, Şubat 2020, Sayı: 311.
- GÜNEŞ Burak (2020). “Orta Doğu’da Devlet Dışı Aktör Olarak Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri”, *International Journal of Social Inquiry*, 13:2, 543-483.
- JANABY Mohamad Ghazi (2016). “The Legal Regime Applicable to Private Military and Security Company Personnel in Armed Conflicts”. Springer.
- KESER Ahmet (2020). “Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı ve Geleceği”, SETA Rapor.
- LINDEMANN Marc (2007). “Civilian Contractors under Military Law”, *Parameters*, 37:3, 83-94.
- MARTEN Kimberly (2019). “Russia’s Use of Semi-state Security Forces: The Case of The Wagner Group”, Post-Soviet Affairs.
- MCFATE Seen (2014). *The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean For World Order*. Oxford University Press, Oxford.
- MOHIUDDIN Sadia Rania (2022). “ÖAŞ’ler: İnsan Hakları ve Terörizm Tehdidi”, Nur Özkan Erbay (ed.), *Özel Askeri Şirketler Savaş Müteahhithliği ve Uluslararası Güvenlik*, SETA, İstanbul, ss.87-108.
- ÖSTENSEN Åse Gilje ve BUKKVVOLL Tor (2018). “Russian Use of Private Military and Security Companies”. FFI-RAPPORT.
- PRADO Mariana Mota (2009). “Regulatory Choices in the Privatization of Infrastructure”, Simon Chesterman, ve Angelina Fisher (ed.), *Private Security, Public Order, The Outsourcing of Public Services and Its Limits*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 107-132.
- REYNOLDS Nathaniel (2019). “Putin’s Not-So-Secret Mercenaries: Patronage, Geopolitics, and the Wagner Group”, The Return Of Global Russia, July 2019, Carnegie Endowment for International Peace.
- SALZMAN Zoe (2008). Private Military Contractors And The Taint Of A Mercenary Reputation. *International Law and Politics*. 40, 853-892.
- SINGER Peter W. (2004). The Private Military Industry And Iraq: What Have We Learned And Where To Next? Geneva Centre For The Democratic Control Of Armed Forces (DCAF).
- SINGER Peter W. (2008). *Corporate Warriors The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, New York.
- SINGH Rajneesh (2023). The Wagner Group: A Tool Of Hybrid Warfar. Manohar Parrikar Institute For Defence Studies and Analyses.
- SPEARIN Christopher (2017). *Private Military and Security Companies and States*, Palgrave Macmillan, London.
- TOPAL Ahmet Hamdi (2011). “Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askeri Şirketler ve Şirket Çalışanlarının Statüsü”, *AUHFD*, 60:4, 963-1021.
- TRENIN Dmitri (2009). “Russia Reborn: Reimagining Moscow’s Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, 88:6, 64-78.
- WALLWORK Richard D. (2005). Operational Implications of Private Military Companies in the Global War on Terror. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas.
- WULF Herbert (2005). *Internationalizing and Privatizing War and Peace*, Palgrave Macmillan, London.
- YALÇINKAYA Haldun (2006). “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61:3, 247-277.
- YAYIM Ahmet Fuat (2006). Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri. Özel Askeri Şirketler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- YILMAZ Salih (2020). *Rusya’nın Suriye Politikası*. İlbilge Yayıncılık Eğitim, Ankara.
- YÜKSEL Çağdaş (2023). “Private Military Contractors in Conflict Zones”. *TRTWorld Research Centre*.

İnternet Kaynakları

- ALONSO-TRABANCO Jose Miquel (2019). Mercenaries and the Wagner Group: What's Old Is New Again. *Geopoliticalmonitor*, <https://www.geopoliticalmonitor.com/mercenaries-and-the-wagner-group-whats-old-is-new-again/>, erişim 11.08.2023.
- ASLAN Murat (2023). Wagner Kalkışması: Anlamı ve Alınan Dersler. *Kriter*, 8:81, <https://kriterdergi.com/dis-politika/wagner-kalkismasi-anlami-ve-alinan-dersler>, erişim 09.09.2023.
- CIMINI Tea (2018). The Invisible Army: Explaining Private Military and Security Companies. *E-International Relations*, <https://www.e-ir.info/2018/08/02/the-invisible-army-explaining-private-military-and-security-companies/>, erişim 16.08.2023.
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2023). The Business of War – Growing risks from Private Military Companies, <https://www.consilium.europa.eu/media/66700/private-military-companies-final-31-august.pdf>, erişim 02.01.2024.
- EKONOMİÇESKAYA Pravda (2023). “Wagner Polnostu Finansiuretsa İz Gosbudjeta”, <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/06/27/701631/>, erişim 10.07.2023.
- GUNEEV Sergey (2023). “Putin Raskrıl Detaili Aviakastrofi v Katoroy Pogib Prigojin”, <https://lentv24.ru/putin-raskryl-detali-aviakastrofy-v-kotoroi-pogib-prigozin.htm>, erişim 27.08.2023.
- GURGANUS Julia ve RUMER Eugene (2019). “Russia’s Global Ambitions in Perspective”, *Carnegie Endowment For International Peace*, 20.02.2019, <https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067>, erişim 19.10.2023.
- GÜVEN Mehmet Emin (2023). “Besle Kargayı Oysun Gözüntü”, *Malatyatime*, <https://www.malatyatime.com/makale/besle-kargayi-oysun-gozunu-77744>, erişim 16.10.2023.
- KATZ Biran, JONES Seth G., DOXSEE Catrina, HARRINGTON Nicholas (2020). “Moscow’s Mercenary Wars”, *Center For Strategic & International Studies*, <https://russianpmcs.csis.org/>, erişim 07.08.2023.
- MACKINNON Amy (2021). “What Is Russia’s Wagner Group?”, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2021/07/06/what-is-wagner-group-russia-mercenaries-military-contractor/>, erişim 16.08.2023.
- NIKIFOROVA Victoria (2023). Zapat Pastavil Vse Na Grajdanskuyu Vaynu v Rassii, <https://ria.ru/20230626/myatezh-1880349524.html>, erişim 29.10.2023.
- PLAKUÇEV Grigory (2023). Est Kem Zamenit, Vagner Uxodit C Ukrainu, No Mobilizatsi Ne Potrubeatsa, <https://www.gazeta.ru/army/2023/07/03/17226374.shtml>, erişim 01.09.2023.
- SASLANBEK İsaev (2018). “Wagner: Suriye’deki Paralı Rus Askerler”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/vagner-suriyedeki-parali-rus-askerler/1088402>, erişim 06.08.2023.
- SAUER Pijotr (May 5, 2023). Wagner Chief Rages at Russia’s Generals and Threatens Bakhmut Pullout, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2023/may/05/wagner-chief-yevgeny-prigozhin-rages-at-russia-generals-and-threatens-bakhmut-pullout>, erişim 13.09.2023.
- SURİYE GÜNDEMİ (2019). Rus Özel Askeri Şirket Wagner’in Faaliyet Gösterdiği Ülkeler, <https://www.suriyegundemi.com/rus-ozel-askeri-sirketi-wagner-in-faaliyet-gosterdigi-ulkeler>, erişim 05.10.2023.
- UNITED NATIONS (1989). International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, New York (US), Vol.2163, Status.17(37), https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtsdg_no=XVIII-6&chapter=18&clang=en, erişim 21.08.2023.
- ZAHABRIKOV Vladimir (2023). Pavar. Osnavatel ÇVK Myatejnik. Evgeniy Prigojin Pagib v Aviakastrofe. Çem On Zapomnilsa? <https://lenta.ru/articles/2023/08/24/evgeniiprigozhinumer/>, erişim 24.10.2023.